

ARVIOMUISTIO KANSALAISALOITEMENETTELYN TOIMINNASTA 2011–2017

LAUSUNTOYHTEENVETO

1. Johdanto

Oikeusministeriö on pyytänyt lausuntoa *Arviomuistiosta kansalaisaloitemenettelyn toiminnasta 2012–2017*. Arviomuistio on laadittu virkatyönä oikeusministeriössä ja siinä käydään läpi nykyistä kansalaisaloitemenettelyä, kokemuksia kansalaisaloitteista sekä aloitemenettelyyn tehtyjä muutosehdotuksia. Arviomuistio kansalaisaloitemenettelyn toiminnasta ja mahdollisista uudistustarpeista perustuu valtioneuvoston vuonna 2014 eduskunnalle antamaan Demokratiapoliittiseen selontekoon, jonka linjauksen mukaisesti ”seuraavan hallituskauden aikana tehdään arvio kansalaisaloitelain toteutumisesta ja menettelystä sekä sähköisten osallistumispalvelujen toiminnasta”. Kansalaisaloitemenettelyä koskevan arviointiselvityksen tekeminen on kirjattu toimenpiteeksi myös valtioneuvoston Demokratiapoliittiseen toimintaohjelmaan, jossa seurataan demokratiapoliittisessa selonteossa linjattujen toimenpiteiden toteutumista. Kansalaisaloitetta koskevan arviomuistion tavoitteena on ollut arvioida viisi vuotta voimassa olleen kansalaisaloitelain toimivuutta sekä mahdollisia muutostarpeita kansalaisaloitemenettelyyn.

Arviomuistiossa on käyty läpi kokemuksia kansalaisaloitteista sekä kansalaisaloitemenettelyyn esitettyjä muutosehdotuksia. Tehdyn arvioinnin mukaan kansalaisaloitteen käyttöönotto on ollut onnistunut uudistus, eikä menettelyn keskeisissä periaatteissa ole tarvetta muutoksille. Yksityiskohdissa menettelyä voitaisiin kuitenkin sujuvoittaa ja selkiyttää esimerkiksi aloitteiden vireillepanon, kannatusilmoitusten tarkastuksen ja julkisuuden osalta. Lisäksi kansalaisaloitelaisissa säädettyä kuuden kuukauden aikarajaa aloitteiden raukeamiselle Väestörekisterikeskuksen kannatusilmoitusten lukumäärää koskevasta vahvistuspäätöksestä voisi olla tarkoituksenmukaista nostaa vuoteen. Muistiossa on nostettu esiin myös toimenpiteitä, joilla voitaisiin kehittää oikeusministeriön kansalaisaloite.fi-verkkopalvelua sekä lisätä tiedotusta aloitteiden käsittelystä eduskunnassa ilman tarvetta muutoksiin lainsäädännössä. Kansalaisaloitteiden muotoon tai aloitteiden kohdentumiseen lainsäädäntöasioihin ei arvioinnin mukaan tarvitsisi tehdä muutoksia. Myös laissa säädetyt edellytykset kansalaisaloitteiden kannatusilmoitusten keräämiselle ja aloitteen kannattamiselle sekä kannatusilmoitusten lukumäärälle olisi tehdyin arvioinnin mukaan perusteltua säilyttää nykyisellään.

Arviomuistiossa esiin nostetun ehdotuksen mukaan aloitteen vireillepanoon voisi tehdä useita menettelyä yksinkertaistavia muutoksia. Aloitteen vastuuhenkilöiden eri nimikkeet (vireillepanija, edustaja, varaedustaja) ja vastuut voisi yhdenmukaistaa siten, että kaikilla vastuuhenkilöillä olisi yhtenäiset vastuut ja velvoitteet sekä sama nimike. Kansalaisaloitteen voisi panna vireille viisi äänioikeutettua Suomen kansalaista. Lisäämällä aloitteen vastuuhenkilöiden vähimmäislukumäärää voitaisiin mahdollisimman yksinkertaisella ja kustannustehokkaalla tavalla pyrkiä varmistamaan aloitteiden huolellisempi valmistelu. Samalla voitaisiin luopua vaatimuksesta vähintään 50 kannatusilmoituksen keruusta kuukauden kuluessa kannatusilmoitusten keräämisen edellytyksenä oikeusministeriön kansalaisaloite.fi-verkkopalvelussa. Lisäksi kansalaisaloite.fi-palvelun ohjeistusta aloitteiden laatimisesta voitaisiin tarkentaa kansalaisaloitteiden laadun parantamiseksi. Näin

voitaisiin selkeyttää ja yksinkertaistaa kansalaisaloitteen vireillepanoon ja oikeusministeriön palvelun käyttöön liittyviä sääntöjä sekä varmistaa aloitteiden huolellinen valmistelu ilman, että aloitteen vireillepanoprosessiin muodostuisi kohtuuttomia kynnyksiä tai lisävaiheita.

Nykyistä käytäntöä kansalaisaloitteiden kannatusilmoitusten määräaikaisesta julkisuudesta on toivottu selkiytettäväksi. Arviomuistiossa läpikäytyjen huomioiden pohjalta voisi olla tarkoituksenmukaista, että kansalaisaloitteeseen kerätyt kannatusilmoitukset tulisi tuhota laissa säädettyjen määräaikojen puitteissa eivätkä kannattajien tiedot tulisi julkisiksi, vaikka aloite olisi kerännyt yli 50 000 kannatusilmoitusta. Lisäksi kansalaisaloitelain 9 §:ssä kuvattua kannatusilmoitusten toimittamista Väestörekisterikeskukselle ja Väestörekisterikeskuksen tarkastusta aloitteille voisi yksinkertaistaa nykyisestä kirjauksesta muotoon: aloitteen vastuuhenkilö toimittaa kannatusilmoitukset Väestörekisterikeskukselle, joka tarkastaa niiden oikeellisuuden ja kelpoisuuden sekä vahvistaa hyväksytyjen kannatusilmoitusten määrän. Tarkastuksen osalta keskeisimpänä muutoksena olisi 9 §:n nykyisen toisen momentin poistaminen turhana, koska aloitteen vastuuhenkilö toimittaa tosiasiallisesti myös oikeusministeriön verkkopalvelussa kerätyt kannatusilmoitukset Väestörekisterikeskukselle ilman että se vaatisi toimenpiteitä oikeusministeriöltä.

Aloitteiden eduskuntakäsittelyn ja tiedotuksen parantamisen osalta arviomuistiossa todetaan, että tiedottamista aloitteiden johdosta suoritettujen toimenpiteiden osalta voitaisiin kehittää nykyisestä. Lisäksi arviointiprosessin aikana on esitetty toiveita kansalaisaloitteiden valiokuntakäsittelyä koskevan ohjeistuksen avaamisesta siten, että ohjeistukseen kirjattaisiin vaihtoehtoisia tapoja aloitteiden käsittelyyn, vaikka suositus toki nykyisellään jo korostaa valiokuntien itsenäistä harkintaa käsittelystä päätettäessä. Tiedotuksen kehittämisen osalta eduskunta voisi myös laatia lyhyen ohjeistuksen valiokuntakuulemiseen saapuville aloitteen vireillepanijoille, jossa kuvattaisiin, mitä kuuleminen tarkoittaa ja miten valiokunta käsittelee kansalaisaloitteita. Lisäksi muistiossa nostetaan esiin oikeusministeriön kansalaisaloite.fi-palvelun käyttöön ja palvelun ohjeistukseen liittyviä kehitysehdotuksia.

Arviomuistiota koskeva lausuntopyyntö lähetettiin lausuntopalvelu.fi-verkkosivuston kautta 8.9.2017 ja lausunnot pyydettiin toimittamaan oikeusministeriöön 25.10.2017 mennessä. Lausuntopyyntö lähetettiin puoluerekisterissä oleville puolueille, Sinisten eduskuntaryhmälle, Eduskunnalle, Väestörekisterikeskukselle, Turun yliopiston valtio-opin laitokselle, vaalitutkimuskonsortiolle, Kansalaisyhteiskuntapolitiikan neuvottelukunnalle sekä kansalaisjärjestöistä Avoinministeriö ry:lle, Deliberatiivisen demokratian instituutti ry:lle ja Open Knowledge Finlandille. Lausuntoja toimitettiin yhteensä 18 kappaletta, joista 17 lausuntopalvelu.fi:ssä. Lausuntopalvelu.fi:n kautta annetut lausunnot löytyvät kokonaisuudessaan palvelusta.

Lausunnon antoivat:

Avoinministeriö ry
Deliberatiivisen demokratian instituutti ry
Eduskunnan kanslia
Itsenäisyyspuolue r.p.
Kansalaisyhteiskuntapolitiikan neuvottelukunta
Keskustan eduskuntaryhmä

Kristillisdemokraattinen eduskuntaryhmä
Open Knowledge Finland
Perussuomalaiset r.p.
Piraattipuolue r.p.
Sinisten eduskuntaryhmä
Suomen Nuorisoyhteistyö – Allianssi ry
Suomen ruotsalainen kansanpuolue
Suomen Sosialidemokraattinen Puolue
Turun yliopisto / Maija Setälä
Vasemmistoliitto r.p.
Vihreä liitto r.p.
Väestörekisterikeskus

2. Yhteenvedo lausunnoista

Lausuntopyynnössä pyydettiin lausunnonantajien huomioita Arviomuistiossa kansalaisaloitemenettelyn toiminnasta 2012–2017 läpikäytyihin muutosehdotuksiin kansalaisaloitemenettelyssä sekä muita mahdollisia huomioita kansalaisaloitemenettelystä ja muistiosta. Osa lausunnonantajista keskittyi kommentoimaan lausunnossaan ainoastaan yksittäistä tai muutamaa arviomuistiossa esitettyä muutosehdotusta, mikä vaikeuttaa muutosehdotusten kokonaisarviointia saadun lausuntopalautteen pohjalta. Yleisesti ottaen voidaan kuitenkin todeta, että lausunnonantajat katsoivat lausunnoissaan kansalaisaloitteen käyttöönoton olleen onnistunut uudistus ja pitivät kansalaisaloitemenettelyn selkeyttämistä ja kehittämistä entisestään kannatettavana.

Arviomuistiossa ehdotettiin useita melko yksityiskohtaisia muutoksia kansalaisaloitteen vireillepanovaiheeseen. Näiden muutosten tavoitteena olisi selkiyttää aloitteen vireillepanoa ja siihen liittyvää sääntelyä. Ehdotuksen mukaan aloitteen vastuuhenkilöiden eri nimikkeet (vireillepanija, edustaja, varaedustaja) ja vastuut voisi yhdenmukaistaa siten, että kaikilla vastuuhenkilöillä olisi yhtenäiset vastuut ja velvoitteet sekä sama nimike. Kansalaisaloitteen voisi panna vireille viisi äänioikeutettua Suomen kansalaista. Lisäämällä aloitteen vastuuhenkilöiden vähimmäislukumäärää voitaisiin mahdollisimman yksinkertaisella ja kustannustehokkaalla tavalla pyrkiä varmistamaan aloitteiden huolellisempi valmistelu. Samalla voitaisiin luopua vaatimuksesta, että kannatusilmoitusten kerääminen oikeusministeriön kansalaisaloite.fi-verkkopalvelussa edellyttää, että aloitteelle olisi jo kerätty vähintään 50 kannatusilmoitusta kuukauden kuluessa aloitteen päiväyksestä. Näitä ehdotuksia kommentoineet lausunnonantajat kannattivat arviomuistiossa tehtyjä ehdotuksia.

Arviomuistiossa kansalaisaloitemenettelyn toiminnasta ehdotettiin, että laissa nykyisellään säädetty edellytykset kansalaisaloitteiden kannatusilmoitusten keräämiselle ja aloitteen kannattamiselle sekä kannatusilmoitusten lukumäärälle olisi perusteltua säilyttää nykyisellään. Aloitteiden kohdentumisesta lainsäädäntöasioihin, aloitteen tueksi vaaditusta 50 000 kannatusilmoituksen määrästä ja aloiteoikeuden rajautumisesta äänioikeutetuille Suomen kansalaisille on säädetty kansalaisaloitelain lisäksi myös perustuslain tasolla. Pääsääntöisesti myöskään lausunnonantajat eivät kannattaneet muutoksia kannatusilmoitusten keräysaikaan tai kerättävien kannatusilmoitusten määrään. Keräysajan pidentämistä nykyisestä kuudesta

kuukaudesta yhteen vuoteen pidettiin arvioimisen arvoisena Kristillisdemokraattisen eduskuntaryhmän lausunnossa. Lisäksi osa lausunnon antaneista järjestötoimijoista sekä Piraattipuolue kannattivat lausunnoissaan kansalaisaloitteen eduskuntakäsittelyn edellyttävien kannatusilmoitusten lukumäärän vähentämistä siten, että se olisi esimerkiksi 20 000–30 000 kannatusilmoitusta nykyisen 50 000 sijaan. Yksikään lausunnonantaja ei ehdottanut kannatusilmoitusten määrän korottamista tai keräysajan lyhentämistä.

Kysymys kansalaisaloitteen kannattajakorttien julkisuudesta jakoi selkeimmin lausunnonantajien kannat. Arviomuistiossa todettiin, että läpikäytyjen huomioiden pohjalta voisi olla tarkoituksenmukaista, että kansalaisaloitteeseen kerätyt kannatusilmoitukset tulisi tuhota laissa nykyisellään säädettyjen määräaikojen puitteissa ilman, että kannattajien tiedot tulisi julkisiksi, vaikka aloite olisi kerännyt yli 50 000 kannatusilmoitusta. Lisäksi kansalaisaloitelain 9 §:ssä kuvattua kannatusilmoitusten toimittamista Väestörekisterikeskukselle ja Väestörekisterikeskuksen tarkastusta aloitteille voisi yksinkertaistaa nykyisestä kirjauksesta muotoon: aloitteen vastuuhenkilö toimittaa kannatusilmoitukset Väestörekisterikeskukselle, joka tarkastaa niiden oikeellisuuden ja kelpoisuuden sekä vahvistaa hyväksytyjen kannatusilmoitusten määrän. Tarkastuksen osalta keskeisimpänä muutoksena olisi 9 §:n nykyisen toisen momentin poistaminen turhana, koska aloitteen vastuuhenkilö toimittaa tosiasiallisesti myös oikeusministeriön verkkopalvelussa kerätyt kannatusilmoitukset Väestörekisterikeskukselle ilman toimenpiteitä oikeusministeriöltä. Nykyistä käytäntöä kannatusilmoitusten julkisuudesta ilmoittivat lausunnonantajista kannattavansa ainoastaan Perussuomalaiset r.p., Suomen ruotsalainen kansanpuolue ja Suomen Sosialidemokraattinen Puolue. Erityisesti järjestötoimijat nostivat esiin arviomuistiossa esitetyn ehdotuksen lisäksi myös vaihtoehdon, että kukin aloitteen kannattaja saisi itse päättää kannatusilmoituksensa julkisuudesta.

Myös kysymys kansalaisaloitteen tekemisen ja kannattamisen ikärajaista jakoi jonkin verran vastaajien mielipiteitä. Erityisesti järjestötoimijat kannattivat lausunnoissaan ikärajan laskemista 16 ikävuoteen. Eduskuntapuolueista yksikään ei kannattanut ikärajan laskua suoraan. Osassa lausunnoista painotettiin, että kansalaisaloitteen ikäraja on syytä pitää yhdenmukaisena muiden poliittista osallistumista koskevien ikärajojen, erityisesti äänestysikärajan kanssa. Muutamassa lausunnossa tuotiin puolestaan esiin, että eurooppalaisen kansalaisaloitteen ikärajaa tullaan todennäköisesti laskemaan nykyisestä 18 vuodesta 16 vuoteen, minkä toteutuessa voitaisiin harkita myös kansallisen kansalaisaloitteen ikärajan laskemista.

Arvioinnissa on nostettu esiin myös toimenpiteitä, joilla voitaisiin kehittää oikeusministeriön kansalaisaloite.fi-verkkopalvelua sekä lisätä tiedotusta aloitteiden käsittelystä eduskunnassa ilman tarvetta muutoksiin lainsäädännössä. Näitä muutoksia pidettiin yleisesti ottaen kannatettavina lausunnoissa.

Arviomuistiossa kansalaisaloitemenettelyn toiminnasta ei ehdotettu muutoksia kansalaisaloitteiden muotoon tai aloitteiden kohdentumiseen lainsäädäntöasioihin. Myöskään aloitteiden käsittelytapaan eduskunnassa ei ehdotettu muutoksia muistiossa eikä kansalaisaloitteiden käsittelystä eduskunnassa säädetä kansalaisaloitelaisa. Aloitteiden eduskuntakäsittelyn ja tiedotuksen parantamisen osalta arviomuistiossa todetaan, että tiedottamista aloitteiden johdosta suoritettujen toimenpiteiden osalta voitaisiin kehittää nykyisestä. Lisäksi arviointiprosessin aikana on esitetty toiveita kansalaisaloitteiden valiokuntakäsittelyä koskevan ohjeistuksen avaamisesta siten, että ohjeistukseen kirjattaisiin vaihtoehtoisia tapoja aloitteiden käsittelyyn, vaikka suositus

nykyisellään jo korostaa valiokuntien itsenäistä harkintaa käsittelystä päätettäessä. Tiedotuksen kehittämisen osalta arviomuistiossa esitetään, että eduskunta voisi myös laatia lyhyen ohjeistuksen valiokuntakuulemiseen saapuville aloitteen vireillepanijoille. Tässä ohjeistuksessa kuvattaisiin, mitä kuuleminen tarkoittaa ja miten valiokunta käsittelee kansalaisaloitteita. Osassa saatuja lausuntoja toivottiin kuitenkin muutoksia myös aloitteiden varsinaiseen käsittelyprosessiin eduskunnassa. Vaikka aloiteoikeutta ei varsinaisesti kannatettukaan rajoitettavaksi lausuntopalautteessa, esitettiin muutamissa lausunnoissa, että eduskunta jättäisi aloitteen käsittelemättä tietyin perustein. Käsittelemättä jättämisen perusteiksi ehdotettiin lausunnoissa esimerkiksi sitä, että aihetta on käsitelty saman eduskunnan aikana tai kyseessä paikallinen kysymys. Kansalaisaloitteiden käsittely eduskunnassa jakoi jonkin verran lausunnonantajien näkemyksiä. Muutamassa annetussa lausunnossa toivottiin käytäntöjen yhtenäisyyttä (esim. velvollisuus mietinnön laatimiseen) ja osassa lausunnoista korostettiin puolestaan eduskunnan/valiokuntien harkintavaltaa aloitekohtaisesti. Osa järjestötoimijoista toivoi aloitteen tekijöiden suurempaa roolia aloitteiden valiokuntakäsittelyssä. Tämän ohella myös kansalaisraatien käyttöä kansalaisaloitteiden käsittelyn yhteydessä kannatettiin muutamassa lausunnossa.

Usea lausunnonantaja otti kantaa aloitteiden raukeamista koskevaan kysymykseen. Raukeamisen määrääjän pidentämistä nykyisestä puolesta vuodesta vuoteen kannattivat Eduskunnan kanslia ja Suomen Sosialidemokraattinen Puolue. Useampi lausunnonantaja (esim. Perussuomalaiset, Vasemmistoliitto ja järjestötoimijat) kannatti, että aloitteet eivät raukeaisi vaalikauden lopussa, vaikka tämä edellyttäisikin perustuslain muutosta.

Osa lausunnonantajista kannatti selvitettäväksi kansalaisaloitteen rinnalle hallitukselle tehtävää ns. kansalaiskysymystä.

2. Lausunnonantajien lausunnot

Avoiministeriö ry:n mukaan kansalaisaloitteen vastuuhenkilöiden nimikkeistöä voitaisiin yksinkertaistaa arviomuistiossa ehdotetun mukaisesti. Soveltuva nimike voisi olla "aloitteentekijät" eikä olisi tarvetta erillisille vireillepanijoille, edustajille ja varaedustajille. Kansalaisaloite.fi-portaalissa voisi olla valittavissa lisäksi, kuka näkyy ensisijaisena yhteyshenkilönä. Valintaa olisi hyvä voida muuttaa kampanjan aikana. Vasta-aloitteet eivät järjestön mukaan ilmiönä tule olemaan yleinen eikä niitä tarvitse ottaa huomioon sääntelyssä. Myöskään mahdollisuutta miinusäänten antamiseen ei pidetä lausunnossa tarpeellisena.

Järjestön mukaan kansalaisaloitteen kannatusilmoitusten rajaa voisi laskea 30 000 kannattajaan. Se ei lisäisi merkittävästi eduskunnan työtä aloitteiden johdosta lausunnon mukaan. Kansalaisaloitteiden rinnalle tarvittaisiin lisäksi kevyempi käsittelyprosessi, kun ne saavat esimerkiksi yli 5 000 mutta alle 50 000 kannatusta. Järjestön mukaan ei ole kohtuullista, että sellaisille aloitteille ei tapahdu mitään. Toimiva ratkaisu voisi olla mahdollistaa aloitteentekijöille hallitukselle suunnatun kirjallisen kysymyksen tekeminen tällaisesta merkittävästä kannatusta saaneesta asiasta. EU-kansalaisaloitteen ikäraja on laskemassa 16 ikävuoteen. Sama ikäraja tulisi olla kansallisessa kansalaisaloitteessa. Ei ole tarkoituksenmukaista, että samassa laissa säädetyt aloitemuodot olisivat eri ikärajoilla, vaan kansallinen ikäraja tulisi laskea 16 ikävuoteen. Aloitteen allekirjoittajille tulisi antaa valinnanvapaus julkisuuden osalta.

Järjestön mukaan on valitettavaa, että monet kansalaisaloitteet on hylätty valiokunnissa viitaten juuri aloitteiden heikkoon valmistelun laatuun. Valiokunnissa olisi kuitenkin mahdollisuus parannella aloitetta yhdessä aloitteentekijöiden kanssa jo nykyisen lainsäädännön puitteissa. Näyttää siltä, että lainsäädännössä olisi syytä tuoda selkeämmin esiin tätä mahdollisuutta. Valiokunnissa pitäisi tunnistaa mahdolliset tekniset puutteet sekä mahdollisiin lainsäädännön väärinkäsityksiin liittyvät ongelmat ja käydä aktiivista keskustelua aloitteentekijöiden kanssa, jotta niihin voitaisiin löytää ratkaisu. Tilanteissa, joissa itse asialle löytyy poliittista tukea valiokunnassa, pitäisi ensisijaisesti muotoilla valiokunnassa mietinnön liitteeksi korjattu esitys samasta aiheesta. Teknisiä puutteita aloitteissa ei pitäisi siis voida käyttää tekosyynä aloitteen hylkäämiselle, vaan poliitikkojen pitäisi ottaa asiaan eikä muotoon kantaa.

Kansalaisaloitteiden raukeaminen eduskunnan vaihtuessa tulisi korjata tarvittaviin lakeihin. On luontevaa, että hallituksen ja kansanedustajien aloitteet raukeavat vaalien yhteydessä, mutta kansalaisaloitteiden osalta tilanne tuntuu älyttömältä: kansa, joka on aloitteen tehnyt, ei vaihdu vaalien yhteydessä.

Kansalaisaloite.fi-palvelun osalta Avoinministeriö ry ehdottaa, että aloitteen taustayhteisön syöttäminen aloitteentekijän tietoihin voisi olla mahdollista mutta vapaaehtoista kansalaisaloite.fi-palvelussa. Lisäksi lausunnossa toivotaan palveluun toimintoa, jotka ohjaisivat käyttäjät pois palvelusta aloitteen kampanjasivustolle sekä aloitteen kannattajan mahdollisuutta jättää yhteystietonsa aloitteen tekijöille tiedoksi. Lakialoitteiden osalta verkkopalvelun käyttöliittymää tulisi lausunnon antajan mukaan muuttaa niin, että lakialoitteen pykälämuotoilut ovat lopussa ja aluksi näkyä esityksen perustelut.

Deliberatiivisen demokratian instituutti keskittyy lausunnossaan arviomuistiossa esitetyistä ehdotuksista kannatusilmoitusten julkisuuteen. Yhdistyksen mukaan kansalaisella tulisi olla itsemääräämisoikeus oman kannatusilmoituksensa julkistamiseen. Järjestelmän tulisi tarjota vaalisalaisuuden periaatteen tavoin mahdollisuus mielipiteen julkaisematta jättämiseen, jos kansalainen niin haluaa. Lisäksi lausunnossa ehdotetaan kokeiltavaksi kansalaisraateja kansalaisaloitteiden valmistelussa ja käsittelyssä.

Eduskunnan kanslia keskittyy lausunnossaan kansalaisaloitteiden eduskuntakäsittelyyn liittyviin kysymyksiin. Arviomuistiossa esitetään, että kansalaisaloitteiden huolellinen valmistelu voitaisiin varmistaa lisäämällä lain edellyttämää vastuuhenkilöiden lukumäärää viiteen. Eduskunnan kanslian käsityksen mukaan vastuuhenkilöiden lukumäärän vähäinen kasvattaminen tuskin kohentaa suoraviivaisesti kansalaisaloitteiden laatua. Aloitteiden valmistelun merkittävä kehittäminen tuskin on mahdollista ilman taloudellista tukea tai sitä, että aloitteiden valmisteluun osallistuvat esim. järjestöt tai muut aloitteen kohteena olevan alan asiantuntijat. Julkisuuden ja avoimuuden johdosta aloitteen taustaorganisaatio on syytä tuoda esille jo allekirjoitusten keräysvaiheessa. Aloitteiden laadun osalta tärkeänä näkökulmana tulisi olla mahdollisten allekirjoittajien ”kuluttajansuoja”, eli heidän mahdollisuutensa arvioida aloitteen perusteluiden perusteella hankkeen merkitystä ja sitä, minkälaista muutosta vallitsevaan tilanteeseen halutaan. Osassa aloitteita on ollut niin vakavia puutteita, etteivät kansalaisaloitteen allekirjoittajat ole voineet päästä selville siitä, mihin heidän allekirjoittamansa aloite olisi johtanut tullessaan hyväksytyksi.

Valtioneuvoston on myös hyvä tiedostaa, että kansalaisaloitteiden eduskuntakäsittely työllistää myös ministeriöiden asiantuntijoita, koska valiokunnat tukeutuvat heidän asiantuntemukseen ja tuottamaan tausta-aineistoon. Aloitteiden valmistelun puutteet rasittavat siten myös ministeriöitä. Tilanne voisi Eduskunnan kanslian mukaan muodostua erityisen ongelmalliseksi, jos useampi kansalaisaloite kohdistuu lyhyellä aikavälillä saman ministeriön toimialaan ja mahdollisesti kapeaan erityisalueeseen.

Vasta-aloitteiden osalta Eduskunnan kanslia toteaa lausunnossaan, että mahdollisuus vasta-aloitteisiin on ollut myös esillä kansalaisaloitelaista säädettäessä, eikä tähän asti kertynyt kokemus anna aihetta lainsäädännön uudelleen arviointiin. Kansalaisaloitteiden valiokuntakäsittely on pitkälti valiokunnan päätettävissä ja valiokunta voi myös päättää, ettei se ryhdy käsittelemään sen valmisteltavana olevaa kansalaisaloitetta tai ehdottaa sen hylkäämistä ilman laajaa valmistelua.

Arviomuistiossa ei suoranaisesti tehdä ehdotuksia kansalaisaloitteiden käsittelystä eduskunnassa. Muistiossa selostetaan tutkijoiden ja eduskunnan virkamiesten näkemyksiä aloitteiden käsittelyyn liittyvistä yleisön odotuksista ja kehittämistarpeista. Eduskunnan kanslia pitää lausunnossaan arviomuistiossa esiin nostettuja ehdotuksia tiedotuksen kehittämiseksi kansalaisaloitteen menettelytavoista kannatettavina ja toteaa, ettei niiden toteutus edellytä säännösmuutoksia. Eduskunnan kanslia muistuttaa lausunnossaan, että valiokunnilla on pitkälle menevä itsenäinen päätösvalta asioiden käsittelytavasta. Valiokunnat päättävät mm. kuultavista asiantuntijoista ja kuulemismenettelystä ottaen huomioon puhemiesneuvoston suosituksen julkisista kuulemisista.

Perustuslain 49 §:n mukaan eduskunnalle toimitettu kansalaisaloite raukeaa, ellei sitä ole käsitelty loppuun ennen vaalikauden päättymistä. Viime vaalikauden viimeisten valtiopäivien aikana ilmeni, että kansalaisaloitteen tekijöiden on hyvin vaikea arvioida, ehtiikö eduskunta käsitellä kansalaisaloitteen ennen vaalikauden loppua. Arvio on tärkeä sen kannalta, kannattaako aloite toimittaa eduskunnalle ennen eduskuntavaaleja vai vasta niiden jälkeen. Kansalaisaloitteen edustajien mahdollisuutta päättää siitä, milloin he toimittavat aloitteen eduskunnalle, on rajoitettu kansalaisaloitelaissa. Sen 11 §:n 2 momentissa on asetettu aloitteen eduskuntaan toimittamiselle kuuden kuukauden määräaika, joka alkaa Väestörekisterikeskuksen päätöksestä. Arviomuistion ehdotus määräajan pidentämisestä kuudesta kuukaudesta yhteen vuoteen on perusteltavissa edellä mainituin syin, jolloin ei ole tarvetta arvioida vasta hiljattain uudistetun perustuslain 49 §:n muutostarpeita.

Itsenäisyyspuolueen mukaan mahdollisuus, että 50 000 kannattajaa kerännyt aloite hylätään muotoseikkojen takia, tulisi ehkäistä. Muotoseikkoihin perustuvat hylkäykset syövät koko järjestelmän uskottavuutta, joten lisäresursseja on kohdennettava oikeusministeriölle tämän asian kuntoon saattamiseksi. Konsultaation ei tarvitse lausunnonantajan mukaan olla yksityiskohtaisesti ohjeistavaa. Riittää, että kerrotaan, mihin muotoseikkoihin aloitteen eteneminen mahdollisesti pysähtyy.

Itsenäisyyspuolueen mukaan käsittelyyn edenneiden kansalaisaloitteiden määrän perusteella nykyisellään vaadittava vähintään 50 000 kannattajan raja on kohdallaan. Kannatusilmoitusten määrään ja keräysaikaan liittyvä keskeinen ongelma on medianäkyvyys. On huolestuttavaa, jos 50 000 kannatusilmoituksen saaminen kansalaisaloitteeseen riippuu siitä, kuinka paljon media aihetta käsittelee. Jos aihe ei mediaa miellytä tai kiinnosta, se voi vaieta aloitteen kuoliaaksi, vaikka kyse olisi miten tärkeästä asiasta tahansa. Koska kansalaisaloitejärjestelmä hakee vasta muotoaan,

Itsenäisyyspuolue kannattaa lausunnossaan kansalaisaloitteen ikärajan säilyttämistä 18 vuodessa, mikä on linjassa myös yleisen äänioikeuden kanssa. Itsenäisyyspuolue kannattaa lausunnossaan myös nykyistä käytäntöä siitä, ettei miinusäänten antamiselle kansalaisaloitteelle anneta mahdollisuutta. Se veisi pohjan koko kansalaisaloitejärjestelmältä, ja tuskin yksikään aloite saavuttaisi vaadittavaa 50 000 kannattajan rajaa.

Itsenäisyyspuolue vertaa lausunnossaan kansalaisaloitteen kannattamista vaaleissa äänestämiseen, koska kummassakin ilmaistaan poliittinen mielipide. Kannatusilmoitusten julkisuudella tuskin saavutetaan mitään hyötyä ja vastaavasti vaaleissakin on vaalisalaisuus. Aloitteen tekijöiden olisi syytä olla julkisesti tiedossa.

Jotta kansalaisaloitemenettely voisi nauttia kansalaisten täyttä luottamusta, tulisi kaikkien 50 000 kannattajaa saavuttaneiden aloitteiden edetä eduskunnan äänestykseen. Jos/kun aloite voidaan haudata valiokuntakäsittelyssä, on se omiaan nakertamaan kansalaisaloitejärjestelmän uskottavuutta. Lisäksi eduskunnan nelivuotiskauden lopulla 50 000 kannattajaa saavuttanut aloite on ehdottomasti toimitettava seuraavan eduskunnan äänestyskäsittelyyn, ellei sitä enää ehditä käsitellä eduskuntakauden lopussa. Itsenäisyyspuolue kannattaa lausunnossaan arviomuistiossa esitettyjä toimenpiteitä oikeusministeriön kansalaisaloite.fi-verkkopalvelun kehittämiseksi.

Kansalaisyhteiskuntapolitiikan neuvottelukunta KANE pitää lausunnossaan arviomuistiossa esiin nostettuja ehdotuksia kansalaisaloitteen vireillepanovaiheeseen ja aloitteen vastuuhenkilöiden näkyvyyden keventämiseen liittyen perusteltuina. Aloitteiden valmistelun parantamiseksi arviomuistiossa tuodaan esiin vaihtoehto, että oikeusministeriö tarjoaisi juridista konsultaatiota aloitteiden tekijöille. KANE ei näe tarpeellisena sitä, että kansalaisaloitteen tekijöille tarjottaisiin oikeusministeriöstä tai joltain muulta viranomaisaholta juridista apua. Kansalaisaloite tulee säilyttää kansalaisen, eikä ministeriön valmistelemana aloitteena. Lisäksi juridisen avun tarjoamisen haasteena on se, että aloitteet ovat sisällöllisesti hyvin erilaisia ja ne voivat sisältää myös ideologisia kysymyksiä.

Arviomuistiossa käydään läpi kansalaisaloitteiden kohdentamisen rajoittamisehdotuksia ja julkisuudessa esitettyä ehdotusta aloitteille suunnatuista miinusäänistä. Muistiossa ei havaittu erityisiä perusteluita muutostarpeille koskien aloitteiden muotoa ja kohdentumista. KANE ei myöskään näe tarpeellisena rajata samaa aihepiiriä koskevia aloitteita tai aloitteita, joiden aihepiiristä on hiljattain säädetty laissa. KANE pitää tärkeänä sitä, ettei aloitteen teko edellytä aloitteen tekijää selvittämään hiljattain säädettyä lakia. Aloitteen kohdentamisen rajoittaminen voisi KANEn näkemyksen mukaan kasvattaa kynnystä aloitteiden tekoon ja vaikeuttaa kansalaisaloitemenettelyn prosessia.

KANE ei näe muutostarpeita kannattajailmoitusten määrän muuttamiselle. KANE haluaa kuitenkin kiinnittää huomiota siihen, että aloitteen kannattaminen verkossa vaatii sähköistä tunnistautumista, ja Suomessa on paljon kansalaisia, joilla ei ole sähköisen tunnistautumisen välineitä tai osaamista. Heille pitää myös taata mahdollisuus tehdä ja kannattaa kansalaisaloitteita ilman suuria hallinnollisia esteitä. Vuoden 2017 alussa voimaan tulleen uuden kirjastolain (2 §) tavoitteena on mm. edistää aktiivista kansalaisuutta, demokratiaa ja sananvapautta. KANE ehdottaakin, että esimerkiksi kirjastoja ja kirjastojen henkilökuntaa voitaisiin hyödyntää jatkossa kansalaisaloitteiden tekoon ja kannattamiseen liittyvässä opastus- ja neuvontaroolissa.

KANE kannattaa toimenpiteitä, jotka lisäävät nuorten aktiivista yhteiskunnallista osallistumista. Pohdintaa tulee kuitenkin tehdä ikärajakysymyksessä mm. sen suhteesta perustuslakiin ja laajemminkin äänioikeusikärajaan. Kun perustuslakiin seuraavan kerran tehdään muutoksia, olisi samassa yhteydessä tarkoituksenmukaista tarkastella myös kansalaisaloitteen ikärajan laskemista. Mikäli esimerkiksi kansalaisaloitteen tekemisen tai kannattamisen ikärajaa päädytään laskemaan yhteneväiseksi komission EU-tason kansalaisaloite-esityksen kanssa (16 vuotta), kansallisen kansalaisaloitteen kannattajamääräedellytystä ei kuitenkaan tule nostaa.

Arviomuistiossa pohditaan, tulisiko kansalaisaloitteen kannattajien nimien olla julkista vai salassa pidettävää tietoa. Arviomuistion mukaan nykyistä käytäntöä kansalaisaloitteiden kannatusilmoitusten määräaikaisesta julkisuudesta on toivottu selkiytettäväksi. Myös KANE näkee tämän tärkeänä. Yhtenä vaihtoehtona voisi KANEn mukaan olla mahdollisuus, että kannattaja voisi itse määrittellä julkisuusstatuksensa. KANE nostaa esille myös huomion paperilla kerättävien aloitteiden kannattajien henkilötietojen mahdollisen väärinkäytön ehkäisemisestä. KANEn mielestä on tärkeää, että aloitteiden tekijöillä on ymmärrys kansalaisaloitelakiin kirjatusta velvoitteesta, jonka mukaan aloitteen edustajan ja vireillepanijan on huolehdittava kannatusilmoitusten hävittämisestä viimeistään kuuden kuukauden kuluttua siitä, kun Väestörekisterikeskus on vahvistanut hyväksytyjen kannatusilmoitusten määrän. Lisäksi niiden säilyttämisessä keräysaikana on noudatettava erityistä huolellisuutta.

Eduskunnan käsittelymenettelyillä on keskeinen rooli kansalaisaloitteiden uskottavuuden ja vaikuttavuuden kannalta, vaikka aloitteiden eduskuntakäsittelystä ei säädetä kansalaisaloitelaissa. Arviomuistiossa tuodaankin esiin, että kansalaisaloitteiden valiokuntakäsittelyä koskevaa ohjeistusta on toivottu avattavaksi siten, että ohjeistukseen kirjattaisiin vaihtoehtoisia tapoja aloitteiden eduskuntakäsittelyyn, jolloin ne tulisivat selkeämmiksi kansalaisille. Julkisten yleisohjeiden laatiminen aloitteiden käsittelystä nähdään kannatettavana ehdotuksena. Aloitteiden erilaisuudesta johtuen on kuitenkin syytä huomioida se, etteivät ohjeet saa tarjota liian jäykkää mallia aloitteiden käsittelyyn, ja että harkintavalta aloitteen käsittelytavasta säilyy eduskunnalla. KANE kannattaa lausunnossaan myös arviomuistiossa tehtyä ehdotusta siitä, että eduskunta kehittäisi aloitteiden johdosta suoritettujen toimenpiteiden tiedottamista, ja että eduskunta voisi myös laatia lyhyen ohjeistuksen valiokuntakuulemiseen saapuville aloitteen vireillepanijoille. Näissä ohjeissa kuvattaisiin, mitä kuuleminen tarkoittaa ja miten valiokunta käsittelee kansalaisaloitetta.

Arviomuistion mukaan julkisuudessa on käyty keskustelua kansalaisaloitteiden raukeamisesta vaalikauden lopussa. KANEn näkemyksen mukaan vaalikauden loppuminen ei ole riittävä peruste kansalaisaloitteen raukeamiselle. Aloitteen tekijät ja kannattajat eivät vaihdu vaalikauden vaihtuessa. KANE ehdottaakin, että kansalaisaloitteen raukeamista vaalikauden lopussa tulisi pohtia uudelleen.

Arviomuistiossa ehdotetaan, että avoimuuden lisäämiseksi ja järjestöjen roolin näkyvyyden parantamiseksi oikeusministeriön kansalaisaloite.fi -palvelua kehitettäisiin tuomalla aloitteissa järjestöjen roolia näkyvämmäksi. Tämä toteutettaisiin esimerkiksi siten, että aloitteen yhteydessä olisi mahdollista näkyä listaus sitä tukevista tai aloitteen puolesta kampanjoivista järjestöistä. Järjestöjen tuenilmauksia ei kuitenkaan laskettaisi mukaan kansalaisaloitteen eduskuntaan etenemiseksi säädetyn 50 000 kannatusilmoituksen joukkoon. Järjestöjen roolin näkyvyyden parantamiseksi ja avoimuuden lisäämiseksi on ehdotettu kansalaisaloite.fi-palvelun kehittämistä niin, että aloitteen yhteydessä olisi mahdollista näkyä listaus sitä tukevista tai aloitteen puolesta kampanjoivista järjestöistä. Avoimuus ja läpinäkyvyys ovat kannatettavia periaatteita, mutta niiden

edistäminen on mahdollista nykyiselläkin menettelyllä. Lainmuutos tai palvelun muuttaminen niin, että aloitteisiin erikseen listattaisiin järjestöjen kannatuksia, ei ole KANEn mukaan tarpeen.

Keskustan eduskuntaryhmä pitää lausunnossaan kansalaisaloitemenettelyä pääosin onnistuneena. Aloitteen vireillepano on helppoa ja maksutonta, mikä on kansanvallan kannalta hyvä asia. Toisaalta tämä on johtanut siihen, että osa aloitteista on tehty ilman huolellista taustatyötä ja harkintaa. Keskustan eduskuntaryhmä muistuttaa kuitenkin lausunnossaan, että eduskunnan käsittelyyn on tullut toistaiseksi kuitenkin vain 19 kansalaisaloitetta. Kansalaisaloitteet eivät näin ollen ole aiheuttaneet eduskunnalle kohtuutonta työmäärää.

Lisäksi lausunnossa todetaan, että eduskunta voi vapaasti päättää, miten se käsittelee kansalaisaloitteen. Valtaosassa tapauksista on kuultu asiantuntijoita ja tehty mietintö. Perustuslakivaliokunta on jättänyt tekemättä mietinnön kansalaisaloitteesta kansanäänestyksen järjestämiseksi Suomen jäsenyydestä euroalueesta. Mietinnön tekemättä jättämisen ratkaisevana perusteluna oli valiokunnan mukaan se, että ”aloite on sen merkittävyys huomioiden kaikkein olennaisimmissa asioissa sisällöltään puutteellinen ja heikosti valmisteltu”.

Keskustan eduskuntaryhmä katsoo, että valiokuntien on syytä käyttää sillä olevaa harkintavaltaa kansalaisaloitteen käsittelyn laajuudesta. Kansalaisaloite on verrattavissa kansanedustajan tekemään lakialoitteeseen. Sen tarkoituksena on antaa kansalaisille vaikutuskanava. Keskustan eduskuntaryhmä pitää arveluttavana sitä, että kansalaisaloitetta on käytetty poliittisena välineenä silloin kun kansanedustajat ovat jääneet vähemmistöön eduskunnan äänestyksessä. Keskusta suhtautuu lausunnon mukaan myös varauksellisesti aloitteisiin, jotka koskevat paikallisesti rajattua asiaa.

Kristillisdemokraattinen eduskuntaryhmä toteaa haluavansa nostaa lausunnossaan esille erityisesti kansalaisaloitteen käsittelyyn eduskunnassa liittyviä huomioita ja kriittisiäkin näkemyksiä.

Viiden vuoden aikana eduskunnan käsiteltäväksi on tullut useita kansalaisaloitteita. Tämän ajanjakson aikana on kristillisdemokraattisen eduskuntaryhmän mukaan tullut vahvasti esille se seikka, ettei kansalaisaloitteen käsittelyä tulisi rinnastaa suoraan ja vahvasti hallituksen esityksen käsittelyyn, vaan kansalaisaloitteen tulisi olla luonteeltaan nykyistä enemmän neuvoa antava. Perusteluna näkemykseen todetaan, että kansalaisaloitteille on verrattuna hallituksen esityksiin asetettu erittäin vähän sisällöllisiä vaatimuksia. Kansalaisaloitteet voivatkin näin ollen olla sisällöltään varsin puutteellisia. Vähäisistä sisältövaatimuksista huolimatta kansalaisaloitteet voivat kuitenkin olla asiallisesti laajoja ja aihealueeltaan yhteiskunnallisesti merkittäviä. Sen sijaan huomioitavaa on, että hallituksen esitysten kohdalla taustalla on virkamiestoimin valmisteltu aloite, jota ennen säädösvalmistelujen aloittamista on monesti pohdittu ja valmisteltu asiantuntijatyöryhmätasolla. Käytännön eduskuntatyön tasolla nykyisestä järjestelmästä seuraakin, että kun hallituksen esityksen kohdalla sääntelyyn sisältyvät keskeiset ongelmat on ratkaistu ministeriössä ennen esityksen antoa eduskunnalle, niin kansalaisaloitteen kohdalla aloitteessa ilmeneviä mahdollisia puutteita ratkotaan valiokuntatyöskentelyn yhteydessä, mitä ei voida pitää valiokuntatyöskentelyn kannalta tarkoituksenmukaisena. Huomioitavaa myös on, että valiokuntakäsittelyssä mahdollisesti laaditun mietinnön tulisi pohjautua sen sisältöiseen kansalaisaloitteeseen, jonka henkilö on lukenut ja allekirjoittanut, mikä kristillisdemokraattisen eduskuntaryhmän mukaan näin ollen rajoittaa aloitteen sisällön muuttamista mietinnössä.

Hallituksen esityksen ja kansalaisaloitteen rinnastaminen keskenään on lausunnon antajan mukaan ongelmallista myös siitä syystä, että kansalaisaloitteen allekirjoittaneen henkilön mahdollisuus vaikuttaa aloitteen käsittelyyn jatkossa poikkeaa ratkaisevasti hallituksen esityksestä. Esimerkiksi, kun valiokunta esittää muutoksia hallituksen esitykseen, kansanedustajilla on mahdollisuus vielä esityksen ensimmäisessä ja toisessa käsittelyssä tuoda istuntosalissa esille näkemyksensä tehtyihin muutoksiin. Sen sijaan, mikäli valiokunta esittää muutoksia kansalaisaloitteeseen, ei aloitteen allekirjoittanut henkilö voi enää tässä vaiheessa esittää näkemyksiään tehtyihin muutoksiin. Painoarvoa eduskuntakäsittelyssä tulee näin ollen antaa edellä todetun mukaisesti sille seikalle, että kansalainen on allekirjoittanut aloitteen tietyn sisältöisenä.

Kolmantena asiana kristillisdemokraattinen eduskuntaryhmä haluaa korostaa perustuslain sääntelyä niin hallituksen esityksen kuin kansalaisaloitteen käsittelyn osalta. Arviomuistiossa todetaan, että kansalaisaloitteen käsittelystä on säädetty eduskunnan työjärjestyksessä, ja että lisäksi siitä on annettu käsittelysuositus eduskunnan puhemiesneuvostolta. PL 72 §:ssä säädetään lakiehdotuksen käsittelystä eduskunnassa. Kyseisen pykälän 4 momentin mukaan lakiehdotuksen käsittelystä säädetään tarkemmin eduskunnan työjärjestyksessä. Sen sijaan PL 53 §:ssä, jossa säädetään kansalaisaloitteesta, todetaan, että vähintään viidelläkymmenellä tuuhannella äänioikeutetulla Suomen kansalaisella on oikeus tehdä eduskunnalle aloite lain säätämiseksi sen mukaan kuin lailla säädetään. (4.11.2011/1112) Perustuslain kannalta huomioitavaa on, että hallituksen esityksen ja kansanedustajan lakialoitteen osalta perustuslaissa on delegointisäännöksellä siirretty tarkemman ohjeistuksen antaminen eduskunnan työjärjestyksessä, mutta kansalaisaloitteen osalta vastaavanlaisia delegointia ei ole. Eduskuntatyössä alempitaisoisille ohjeistuksille ja suosituksille on kuitenkin annettu suurikin painoarvo. Esimerkiksi arviomuistiossa todetaan, että valiokunnissa on toistaiseksi seurattu varsin tarkkaan puhemiesneuvoston antamia suosituksia kansalaisaloitteiden eduskuntakäsittelystä.

Kristillisdemokraattisen eduskuntaryhmän mukaan kansalaisaloitteen tulisi olla luonteeltaan enemmän neuvoa-antava, ja että kansalaisaloitteen kautta asianomaista ministeriötä voitaisiin edellyttää aloittamaan kansalaisaloitteen pohjalta selvitys- sekä mahdollinen valmistelutyö. Tällä hetkellä eduskuntakäsittely on kansalaisaloitteiden kohdalla ollut lausunnon antajan mukaan jossain määrin epäselvää. Eri aloitteiden käsittelyn perusteella on tullut vaikutelma, etteivät eri kansalaisaloitteet saa tällä hetkellä menettelyllisesti ja käsittelyllisesti yhdenmukaista kohtelua. Joten mikäli kansalaisaloitteilla on jatkossakin nykyistä vastaava painoarvo, tulisi niiden käsittelystä ja mahdollisesti myös sisällöllisistä vaatimuksista säätää tarkemmin lailla. Muutoin kansalaisaloitteiden painoarvo on suhteessa tarkoin säänneltyihin ja laadittuihin hallituksen esityksiin epäsuhtaisessa asemassa.

Arviomuistiossa todetaan, että eduskunnan valiokuntaneuvosten kanssa järjestetyissä tapaamisissa kartoitettiin näkemyksiä tutkijoilta ja aloitteiden vireillepanijoilta saatuun ehdotukseen siitä, että aloitteen tekijöille varattaisiin vastausmahdollisuus valiokunnan saamiin asiantuntijalausuntoihin aloitteesta. Kristillisdemokraattinen eduskuntaryhmä pitää edellä mainittua ehdotusta niin käsittelyllisesti kuin myös asiakirjojen julkisuusperiaatteen kannalta ongelmallisena. Esitetty menettely tekisi aloitteiden käsittelystä erittäin raskaita ja monikierroksisia. Vastaavasti valiokuntakäsittelyssä saadut asiantuntijalausunnat ovat pääsääntöisesti salaisia käsittelyn ollessa kesken, eikä aloitteiden laatijoilla välttämättä ole asemaansa perustuvaa vaitiolovelvollisuutta. Huomioitavaa on, että valiokunnalla on mahdollisuus pitää osana käsittelyä julkisia kuulemisia, jotka palvelevat myös aloitteen tekijöiden tiedonsaantioikeutta.

Julkisten kuulemisten osalta vaikuttaisi lausunnon antajan mukaan olevan tarve tarkentaa sisältöä ja käytetyn ajan jakautumista, jotta kuulemisesta saadaan potentiaalinen hyöty eduskunta- ja erityisesti valiokuntatyötä ajatellen. Huomioitavaa on, että kuulemistilaisuudet ovat tällä hetkellä aloitteen tekijöiden kannalta keskeinen paikka viestiä kansanedustajia aloitteen kannalta keskeisistä asioista, minkä vuoksi eri aloitteiden tekijöille tulisi yhdenmukaisesti varata riittävä aika aloitteen sisällön kertomista ja heille tullessiin kysymyksiin vastaamista varten.

Lausunnon antajan mukaan kansalaisaloitejärjestelmästä ei tulisi kehittää edustuksellisen demokratia rinnalle tietynlaista vaihtoehtoista ”ohituskaistaa”. Tätä kysymystä olisi tullut myös arviomuistiossa enemmän arvioida nyt, kun aloitteista ja niiden suhteesta parlamentaariseen suvereniteettiin on saatu jonkin verran arviointipohjaa.

Kansalaisaloitteen allekirjoitusten keräämiseen varattu keräysaika on tällä hetkellä rajattu kuuteen kuukauteen. Kristillisdemokraattisen eduskuntaryhmän mukaan ajan pidentämistä esimerkiksi vuoteen olisi syytä arvioida. Ajan pidentämisen puolesta puhuu muun muassa se seikka, ettei kaikkien aloitteiden laatijoilla ole riittäviä valmiuksia hyödyntää esimerkiksi sosiaalista mediaa ja muuta mediaa aloitteen tiedottamisessa, mikä omalta osaltaan hidastaa allekirjoitusten keräämistä. Aloitteiden tiedottamisen osalta tulisi arvioida, pitäisikö kansalaisaloitteista vastaavan palvelun parantaa tiedottamista, jotta kansalaisilla olisi lähtökohtaisesti mahdollisuus tietää vireillä olevista kansalaisaloitteista. Muutoinkin kansalaisaloitteiden kohdalla tulee huomioida, että aloitteiden menestyminen, ja sitä kautta kansalaisten vaikutusmahdollisuudet, ovat esimerkiksi hallituksen esityksiin verrattuna riippuvaisempia median huomiosta.

Open Knowledge Finland kannattaa lausunnossaan arviomuistiossa esitettyjä muutoksia kansalaisaloitteen vireillepanovaiheeseen. Lisäksi järjestö ehdottaa lausunnossaan, että olisi luontevaa, että aloitteentekijänä (nyk. vireillepanija, edustaja, varaedustaja) voisi olla muu kuin Suomen kansalainen.

Kansalaisaloite on hyvä keino opettaa nuorille demokratiaa, ja siten (riippumatta kannattamiseen tarvittavasta ikärajusta) voisi harkita tai kokeilla alemmaa ikärajaa aloitteentekijöille. Näiden ohella järjestö kannattaa eduskuntakäsittelyyn vaadittavan kannatusrajan laskemista siten että raja olisi 25 000 tai 30 000. Jos kannatusraja pidetään nykyisellään, kannattaa yhdistys kannatusilmoitusten keräysajan pidentämistä.

Vasta-aloitteiden rajoittamista ei kannateta lausunnossa, koska ei ole syytä olettaa, että vasta-aloitteet tulisivat ilmiönä olemaan yleinen ja siten tarvetta niiden huomioimiseen sääntelyssä ei ole. Joissain tapauksissa samanaikaiset, mutta eri näkökulmaa edustavat aloitteet voivat olla jopa hyödyllisiä julkisen keskustelun kannalta. Järjestö ei myöskään kannata miinusäänten käyttöä kansalaisaloitteissa.

Kannatusilmoitusten julkisuuden osalta lausunnossa ehdotetaan, että tiedon avoimuus ja yksityisyys tulisi sovittaa kansalaisaloitemenettelyssä nykyistä paremmin yhteen. Kansalaisaloitteen tapauksessa vaikkapa perusteltu tutkimustieto, laatijoiden nimet, kannatusilmoitusten kertymätiedot ovat järjestön tärkeää avointa tietoa. Lausunnon antajan mukaan on kuitenkin vaikea nähdä miksi kannattajien nimet tulisi julkaista. Sen sijaan lausunnossa ehdotetaan, että aloitetta kannattavilla henkilöillä tulisi olla mahdollisuus julkistaa itse nimensä proaktiivisesti palvelussa tai siirtää tieto omasta kannatuksesta muihin palveluihin MyData -periaatteiden mukaisesti.

Lausunnossa ehdotetaan, että kansalaisaloitteen tekijät olisi hyvä saada vahvemmin mukaan eduskuntakäsittelyyn. Lausunnon antajan mukaan aloitteen tekijöitä kuullaan eduskunnassa, mutta melko pintapuolisesti. Kansalaisaloitteen tarkoituksena ei ole olla lopullinen tai täydellinen versio laista, ei edes silloin kun se tehdään lakiehdotuksen muodossa. Tekniset epätarkkuudet eivät saisi olla syy tyrmätä aloite valiokunnissa, ja kansalaisaloitteen tekijöitä tulisi kuulla laajemmin, niin tahdonilmaisijoina kuin asiantuntijoinakin. Valiokunnissa olisi mahdollisuus parannella aloitetta yhdessä aloitteentekijöiden kanssa jo nykyisen lainsäädännön puitteissa, mutta vaikuttaa siltä, että lainsäädännössä tulisi tuoda selkeämmin esiin tätä mahdollisuutta. Erityisesti tilanteissa, joissa itse asialle löytyy poliittista tukea valiokunnassa, pitäisi ensisijaisesti muotoilla valiokunnassa mietinnön liitteeksi korjattu esitys samasta aiheesta. Poliitikkojen pitäisi ottaa kantaa asiaan eikä muotoon.

Vaikka onkin luontevaa, että hallituksen ja kansanedustajien aloitteet raukeavat vaalien yhteydessä, kansalaisaloitteiden osalta tilanne on varsin erikoinen: kansa, joka on aloitteen tehnyt, ei vaihdu vaalien yhteydessä, ja siten raukeaminen on tarpeeton pykölä.

Lausunnon antajan mukaan kansalaisaloitteen rinnalle tulisi miettiä muita samansuuntaisia tahdonilmaisuja. Esimerkiksi kansalaisaloitteiden rinnalle voitaisiin luoda kevyempi käsittelyprosessi, kun ne saavat esimerkiksi yli 10 000 mutta alle 50 000 (tai eduskuntakäsittelyyn vaaditun) määrän kannatusilmoituksia. Ei ole luontevaa tai kohtuullista, että sellaisille aloitteille ei tapahdu mitään. Eräs ratkaisu voisi olla mahdollistaa aloitteentekijöille hallitukselle suunnatun kirjallisen kysymyksen tekeminen tällaisesta merkittävää kannatusta saaneesta asiasta. Kannatusta voisi myös kerätä kansalaisaloite.fi-alustalla varta vasten tällaiselle asialle silloin, kun kansalaisaloite on liian järeä tai hidas työkalu asian nostamiseksi agendalle.

Perussuomalaiset pitävät lausunnossaan 50 000 kannatusilmoituksen vähimmäismäärää ja kuuden kuukauden aikarajaa kannatusilmoitusten keräämiselle on sopivana. Lisäksi perussuomalaiset kannattavat kansalaisaloitteen ikärajan pitämistä ainakin toistaiseksi 18 vuodessa, joka vastaa yleistä äänioikeutta. Perussuomalaiset eivät lausunnossaan kannata ns. miinusäänten käyttöönottoa.

Muutoksena nykyiseen kansalaisaloitemenettelyyn perussuomalaiset kannattavat, että 50 000 kannattajaa saavuttaneet aloitteet päätyisivät eduskunnan käsittelyyn ilman että ne voivat raueta eduskuntakauden loppuessa. Eduskunnan tulee pystyä päättämään, miten se käsittelee kansalaisaloitteen, kuitenkin mahdollisuus riittävän kannattajamäärän saavuttaneen aloitteen hylkäämiseen muutoseikkoihin viitaten tulee poistaa. Lisäksi perussuomalaiset toteavat, ettei aloitteen laatijalle ei tule asettaa kohtuutonta vaatimusta lakiteknisistä seikoista.

Piraattipuolueen mukaan kansalaisaloitteen tekemisen tulee jatkossakin olla helppoa ja maksutonta. Puolue kannattaa muistiossa käsiteltyä ajatusta, jonka mukaan jatkossa aloitteen voisi panna vireille viisi äänioikeutettua Suomen kansalaista, mikäli samalla luovutaan 50 allekirjoituksen vaatimuksesta aloitteen näkymiseksi kansalaisaloite.fi -palvelussa. Vasta-aloitteiden tekemistä ei ole syytä rajoittaa, eikä se keräysten luonteen takia olisi aina edes mahdollista. Käytännön tasolla eduskunnan pitää käyttää harkintaa sen suhteen miten tällaisissa tapauksissa aloitteet käsittelee. Valiokuntien tulee aina kirjoittaa kansalaisaloitteen pohjalta mietintö, ja aina kun aloitteen vieminen käytäntöön ei ole esimerkiksi perusoikeuksiin liittyvistä, tai muista erittäin painavista syistä mahdotonta, tulisi aloitteen toimeenpanosta äänestää eduskunnassa.

Tällä hetkellä aloitteelta vaadittu kannatusilmoitusten määrä on Piraattipuolueen mukaan erittäin korkea. Käytännössä 50 000 ilmoituksen kerääminen on vaatinut joko mittavan ja sitoutuneen järjestöorganisaation tukea tai aiheen joka on herättänyt voimakasta keskustelua mediassa. Tämä käytännössä rajaa kansalaisaloitemenettelyn käyttökelpoisuutta monien teemojen ja ryhmien osalta. Vaadittavan määrän alentaminen esimerkiksi 30 000 tai 20 000 ilmoitukseen laajentaisi niiden toimijoiden joukkoa, keiden on mahdollista kansalaisaloitemenettelyä hyödyntää, lisäämättä kuitenkaan kohtuuttomasti eduskuntaan asti päätyvien aloitteiden määrää.

Muistiossa pohdittu ajatus kansalaisaloitteen allekirjoittamisen ikärajan laskemisesta on Piraattipuolueen mukaan kannatettava. Kansalaisaloite on selkeä ja konkreettinen tapa ilmaista kantansa erilaisista yhteiskunnallisista kysymyksistä. Kuten muistiossakin mainitaan samassa tarkastelussa voisi käsitellä myös kysymystä äänestys-oikeuden ikärajan laskemisesta. Jo nyt kuntalaisaloitteita on mahdollisuus tehdä alle 18-vuotiaana. Kansalaisaloiteisiin osallistumisen (ja äänioikeuden) ikäraja olisi syytä laskea 16 -vuoteen.

Piraattipuolue kannattaa muistiossakin esitetyn ns. kansalaiskysymyksen kokeilemista kansalaisaloitteen rinnalla. Kansalaiskysymyksessä kansalaisaloitetta pienemmällä allekirjoitusten määrällä voisi tehdä kirjallisen kysymyksen johon ministeri hallituksen edustajana antaisi vastauksensa. "Miinusäänten" käyttöönotto ei ole kansalaisaloitemenettelyn toimivuuden kannalta järkevä ratkaisu.

Valiokuntien tulee Piraattipuolueen mukaan aina kirjoittaa kansalaisaloitteen pohjalta mietintö, ja aina kun aloitteen vieminen käytäntöön ei ole esimerkiksi perusoikeuksiin liittyvistä, tai muista erittäin painavista syistä mahdotonta, tulisi aloitteen toimeenpanosta äänestää eduskunnassa. Kansalaisaloitteiden luonteen takia olisi tärkeää, että käsittelyyn liittyvät valiokuntakuulemiset ja muut vastaavat tilanteet olisivat avoimia. Kansalaisaloite ei missään nimessä saa jäädä käsittelemättä eduskunnan työskentelyyn liittyvien aikatauluhaasteiden takia. On tarpeen tehdä muistiossa mainittu perustuslain muutos jonka myötä kansalaisaloitteet eivät vanhenisi eduskuntakauden vaihtumisen myötä.

Sinisten eduskuntaryhmä haluaa lausunnossaan kiinnittää huomiota lausunnossaan siihen, että kansalaisaloite parantaa demokratian toimivuutta. Osallistuva demokratia vahvistuu, kun kansalaisaloitteilla mahdollistetaan kansalaisten keskuudesta, poliittisten instituutioiden tai organisaatioiden ulkopuolelta lähtevien näkökulmien pääsyn poliittiselle asialistalle. Eduskunnan käsittelyyn on kansalaisaloitteilla nostettu kysymyksiä, joita eduskunta ei olisi muuten käsitellyt.

Kansalaisaloitteiden käsittelyssä on lausunnon antajan mukaan omat haasteensa. Aloitteet eivät ehkä ole kaikilta osin niin perusteellisesti valmisteltuja, kuin esitykset, joita valiokunnat ovat tottuneet käsittelemään. Kansalaisaloitteiden käsittely on siksi välillä työlästä. Kansalaisaloitteelle ei tietystikään voi asettaa samanlaisia laatuvaatimuksia kuin hallituksen esityksille ja siksi aloitteita on valiokunnissa tulkittu mahdollisuuksien mukaan myönteisesti takertumatta muutoseikkoihin tai virheisiin. Ongelmana on se, ettei valiokunnilla tai ministeriöillä ole resursseja aloitteiden työstämiseen.

Kansalaisaloitteiden vireillepano on helppoa ja se heijastuu niiden laatuun. Jos aloitteen vireillepano on helppoa, sellainen saattaa syntyä hetken mielijohteesta eikä sitä ole laadittu riittävän huolellisesti. Tämä heikentää koko kansalaisaloiteapparaatin uskottavuutta ja arvokkuutta.

Sininen eduskuntaryhmä kannattaa nykyisten kansalaisaloitteen kannatusilmoitusten keräyksen aikarajan ja lukumäärän säilyttämistä. Sininen eduskuntaryhmä ehdottaa, että aloitteiden tekeminen aiheista, jotka on käsitelty korkeimmassa hallinto-oikeudessa, rajattaisiin aloiteoikeuden ulkopuolelle. Lisäksi saman vaalikauden aikana ei sinisen eduskuntaryhmän mukaan tulisi käsitellä kansalaisaloitetta, jonka tarkoituksena on kumota jo hyväksytty kansalaisaloite.

Suomen Nuorisoyhteistyö – Allianssi ry keskittyy lausunnossaan kansalaisaloitteen ikärajaa koskevaan kysymykseen ja kannattaa kansalaisaloitteen ikärajan laskemista 16 ikävuoteen. Järjestön mukaan pelkkä kansalaisaloitteen kannattaminen ei muuttaisi sitä, että nuori ei ole täysivaltainen ja oikeustoimikelpoinen, vaan alaikäinen. Lainsäädäntöön perustuva aloiteoikeus on jo mahdollinen nuorille kunnallisella tasolla. Aloitteen kannattaminen lähentää nuoria edustukselliseen demokratiaan. Kansalaisaloitteen kannattaminen tarjoaisi useammille nuorille, ei vain niin sanotuille aktiivisille nuorille, vaikuttamismahdollisuuden. Lisäksi Allianssi ry huomauttaa lausunnossaan, että nykyinen eurooppalainen kehityssuunta on ikärajan laskemisen kannalla. Mikäli asetus etenee ehdotetussa muodossa, nuorella voi olla oikeus kannattaa EU-aloitetta, mutta ei kotimaista kansalaisaloitetta, jossa ikäraja on asetettu 18 vuoteen.

Suomen ruotsalainen kansanpuolue ei lausunnossaan näe tarvetta kansalaisaloitteen kannatusilmoitusten keräysajan pidentämiselle. Puolue kannattaa lausunnossaan myös kansalaisaloitetta varten kerättävien kannatusilmoitusten julkisuuskäytännön säilyttämistä nykyisellään.

Suomen Sosialidemokraattinen Puolue katsoo, että kansalaisaloitemenettelyllä on saatu aktivoitua erityisesti nuoria ja sellaisia ihmisiä, jotka muutoin ovat politiikassa passiivisia. Kansalaisaloite on yksi uusi väylä demokratian toteuttamiseksi, jotka ihmiset ovat ottaneet hyvin vastaan. Puolue katsoo lausunnossaan, että eduskuntakäsittelyn edellyttämää rajaa 50 000 kannatusilmoituksesta voidaan pitää sopivana. Rajaa ei ole tarvetta laskea, mutta jos rajaa korotetaan se voi vaikeuttaa kannatusilmoitusten keräämistä ja tätä kautta kaventaa demokratiaa. Lisäksi puolue kannattaa lausunnossaan, että kansalaisaloitteen kannattajien nimet olisivat julkisia myös jatkossa.

Lausunnon antajan mukaan kansalaisaloitteen kannattamisen ikäraja on perusteltua pitää sidottuna muun poliittisen vaikuttamisen ikärajiin. Ikärajan laskeminen ei siis tässä yhteydessä ole tarkoituksenmukaista, vaan se tulisi luontevasti käsitellyksi osana harkintaa yleisen äänestysikärajan laskemisesta. Arviointia järjestelmän toimivuudesta voidaan myös ikärajan osalta tehdä myöhemmässä vaiheessa, kun menettelystä on saatu enemmän kokemusta. Ikärajan laskeminen edellyttäisi myös perustuslain muuttamista, eikä se yksin tämän kysymyksen osalta ole mielekäästä.

Selkeyden vuoksi lausunnon antaja yhtyy arviomuistion näkemykseen siitä, että aloitteen vastuuhenkilöiden eri nimikkeet ja kansalaisaloitelaisissa määritellyt hieman toisistaan poikkeavat vastuut voisi yhdenmukaistaa siten, että kaikilla vastuuhenkilöillä olisi yhtenäiset vastuut ja velvoitteet sekä sama nimike, joka voisi olla esimerkiksi aloitteen vireillepanija tai aloitteen vastuuhenkilö.

Suomen Sosialidemokraattinen Puolue kannattaa lausunnossaan arviomuistossa esitettyjä ehdotuksia koskien kansalaisaloitteen vireillepanoa. Nykyisessä järjestelmässä kannatusilmoituksia

voidaan kerätä oikeusministeriön verkkopalvelussa. Tämän edellytyksenä on, että kansalaisaloitteelle on kerätty vähintään 50 kannatusilmoitusta kuukauden aikana. Tämä menettely on saanut kritiikkiä, koska on koettu sen hankaloittavan nimien keruuta heti prosessin alussa. Arviomuistiossa esitetään, että voitaisiin luopua vaatimuksesta, että kannatusilmoitusten kerääminen oikeusministeriön kansalaisaloite.fi-verkkopalvelussa edellyttää, että aloitteelle olisi kerätty vähintään 50 kannatusilmoitusta kuukauden kuluessa aloitteen päiväyksestä. Lausunnon antaja pitää tällaista muutosta mahdollisena, mutta vain yhdessä muiden aloitteiden laatua vahvistavien toimenpiteiden, erityisesti viittä vastuuhenkilöä koskevan vaatimuksen kanssa. Aloitteiden automaattisesta pääsystä verkkopalveluun pitää myös olla valmius palata takaisin 50 kannatusilmoituksen vaatimukseen, mikäli uusi menettely johtaa heikkolaatuisten tai vailla todellisia menestymismahdollisuuksia olevien aloitteiden määrän selkeään lisääntymiseen.

Lausunnossa pidetään kannatettavana menettelyä, jossa aloitteisiin olisi mahdollista saada oikeusministeriöstä kommentteja ja konsultaatiota ennen niiden julkaisemista. Ehdotetun kommentointi- ja konsultointiavun pitäisi kuitenkin olla suhteellisen kevyttä ja lähinnä keskittyä siihen, että kiinnitettäisiin aloitteen tekijöiden huomion aloitteen ilmeisimpiin puutteisiin ja ongelmakohtiin. Lain kirjoittamistyöhön tai puolivalmiiden aloitteiden työstämiseen aloitteen tekijöiden puolesta ei ole resurssien käytön puolesta perusteltua ryhtyä.

Puolue arvioi lausunnossaan, ettei ns. vasta-aloitteiden tekemistä tai käsittelyä tarvitse toistaiseksi rajata, mutta mikäli vasta-aloitteet yleistyisivät ja tilanne muodostuisi ongelmalliseksi, on ryhdyttävä tarpeellisiin toimenpiteisiin. Kansalaisaloitteen raukeamisen osalta arviomuistiossa esitetään, että kansalaisaloitelaisissa säädettyä määräaikaa aloitteen toimittamisesta eduskunnalle voitaisiin pidentää kuudesta kuukaudesta yhteen vuoteen. Tällöin vähenisi riski sille, että aloite jouduttaisiin antamaan eduskunnalle aivan vaalikauden lopussa eikä eduskunta siten ehtisi käsitellä sille annettua kansalaisaloitetta. Lausunnossa pidetään tehtyä esitystä kannatettavana.

Tämän lisäksi puolue toteaa, että eduskunnassa on koettu ongelmalliseksi kansalaisaloitteiden käsittelyä koskevien menettelytapojen vakiintumattomuus. Erityisesti epävarmuutta on ollut siitä, milloin kansalaisaloitteesta tulisi laatia mietintö ja milloin ei. Lausunnossa ehdotetaan, että eduskunnan tulisi laatia oma kriteeristönsä mietinnön laatimisen ehdoista, johon valiokunnat voisivat nojautua harkinnassaan. Ehdotuksen mukaisesti mietintö lähtökohtaisesti jätettäisiin näiden kriteerien mukaan laatimatta ainakin seuraavissa tapauksissa:

- Kansalaisaloitteen sisältö on ilmeisessä ristiriidassa perustuslain ja Suomea sitovien kansainvälisten velvoitteiden kanssa.
- Aloite koskee asiaa, joku kuuluu kunnallisen itsehallinnon piiriin tai ei muuten kuulu eduskunnan normaaliin toimialaan.
- Sama eduskunta on aikaisemmin tehnyt asiassa sisällöltään olennaisesti vastakkaisen päätöksen
- Sama eduskunta on jo käsitellyt olennaisilta osin saman sisältöisen kansalaisaloitteen
- Aloitteessa esitetty lainsäädäntö on sisällöltään juridisesti tai muuten niin puutteellista, ettei sitä voisi saattaa voimaan sellaisenaan tai kohtuullisin korjauksin.

Turun yliopiston / professori Maija Setälän lausunnon mukaan arviomuistiossa esitetyt lakimuutokset kaiken kaikkiaan vaikuttavat hyvin perustelluilta ja mielekkäiltä. Erottelun poistaminen kansalaisaloitteen vireillepanijoiden ja sen edustajien välillä, sekä vireillepanijoiden/vastuuhenkilöiden yhteystietoja koskevien käytäntöjen muuttaminen varmasti

selkeyttäisivät käytäntöjä. Muistion linjaukset esimerkiksi koskien kannatusilmoitusten lukumääriä ja aikarajoja vaikuttavat hyvin perustelluilta. Muistiossa esitetään myös erinomaiset perustelut sille, miksi lainsäädännön keinoin voi olla vaikeata vaikuttaa niin sanottujen vasta-aloitteiden ongelmaan. Myös aloitteiden taustajärjestöjen listaaminen kansalaisaloite.fi-palvelussa on kannatettavaa.

Kannatusilmoitusten julkisuuden osalta Turun yliopiston lausunnossa muistutetaan, että arviomuistiossa esitettyjen argumenttien osalta käytännön syyt näyttäisivät tukevan kannatusilmoitusten ei-julkisuutta, mutta myös julkisuuskysymyksen periaatteellisempi puoli olisi hyvä pitää mielessä aihetta pohdittaessa.

Kansalaisaloitteiden raukeaminen vaalikauden lopussa on todettu ongelmalliseksi. Paras ratkaisu olisi perustuslain muuttaminen tältä osin, sillä näin voitaisiin myös korostaa kansalaisaloitteiden periaatteellista eroa suhteessa hallituksen esityksiin tai kansanedustajien lakialoitteisiin. Perustuslain muutokset ovat kuitenkin raskaita prosesseja, joten asian korjaamiseksi muistiossa esitetään, että pidennetään kansalaisaloitelaisissa mainittua määräaika aloitteen eduskuntaan toimittamiselle. Tämä käytännöllinen ratkaisu mahdollistaisi sen, että kansalaisaloitteiden vireillepanijat/vastuuhenkilöt voisivat jatkossa paremmin välttää tilanteita, joissa aloite tulee eduskunnan käsiteltäväksi vasta vaalikauden lopussa.

Kansalaisaloitteiden laatuongelmiin on lausunnon antajan mukaan tuskin mitään kovin yksinkertaisia ratkaisuja. Muissa maissa on olemassa kansalaisaloitteiden ennakkotarkastusjärjestelmiä, mutta sellaisten on todettu istuvan huonosti suomalaiseen parlamentaariseen järjestelmään. Viranomaisavun tarjoaminen kansalaisaloitteen tekijöille olisi myös ongelmallista, sillä se aiheuttaisi helposti tasapuolisuuteen liittyviä kysymyksiä. Muistiossa esitetyistä konkreettisista lakimuutoksista ainoastaan vireillepanijoiden/vastuuhenkilöiden lukumäärän lisäämisen viiteen voidaan odottaa parantavan kansalaisaloitteiden laatua. Tässä perusteluna on se, että entistä suurempi vastuuhenkilöiden ryhmä todennäköisesti valmistelisi aloitteet huolellisemmin. Tämä vaikutus jää toki nähtäväksi.

Eduskuntakäsittelylläkin voi olla lausunnon antajan mukaan epäsuorasti vaikutuksia kansalaisaloitteiden laatuun. Eduskunnan turhan kuormittamisen välttämiseksi kaikkia kansalaisaloitteita ei tarvitse käsitellä yhtä perusteellisesti, mutta käsittelytapojen variaatioiden tulisi olla avoimesti perusteltuja. Lisäksi perustelujen tulisi liittyä hyvään lainsäädäntötapaan (esim. lainsäädännön jatkuvuus/vakaus), eikä niiden siis tulisi olla luonteeltaan poliittisia. Mikäli kevennetyille menettelytavoille annetaan hyvät ja läpinäkyvät perustelut esimerkiksi vasta-aloitteiden tai huonosti valmisteltujen aloitteiden tapauksissa, käsittelytavan varioimisella voisi olla positiivisia vaikutuksia aloitteiden laatuun. Perusteellisen eduskuntakäsittelyn varmistamiseksi mahdollisten aloitteentekijöiden kannattaisi pohtia tarkkaan aloitteensa perusteita sekä muotoilla aloite ja sen perustelut mahdollisimman huolellisesti. Kansalaisaloitteiden käsittelytapojen kehittäminen onkin jatkossa tarpeellista – toki tässä suhteessa lainsäädännön keinot ovat rajalliset. Avoimuuden ja dialogin kehittäminen valiokuntakäsittelyssä ovat erityisen kannatettavia ehdotuksia. Kansalaisraatien käyttö aloitteiden valiokuntakäsittelyn yhteydessä olisi myös kokeilemisen arvoinen käytäntö. Tässä suhteessa kannatankin lämpimästi muistiossa mainitun kansalaisaloitteiden arviointijärjestelmän (Citizens' Initiative Review) kokeilua suomalaisessa parlamentaarisisessa kontekstissa.

Vasemmistoliitto pitää lausunnossaan kansalaisaloiteinstituutiota tärkeänä demokratian syventämiseksi ja kansalaisten suorien vaikutusmahdollisuuksien lisäämiseksi. Vasemmistoliitto ilmoittaa lausunnossaan suhtautuvansa pääasiassa myönteisesti arviomuistiossa esitettyihin kannanottoihin kansalaisaloitemenettelystä. Lisäksi Vasemmistoliitto kannattaa ehdotusta, että kansalaiset voisivat kansalaisaloitetta pienemmällä allekirjoitusmäärällä esittää hallitukselle kysymyksen, johon ministeri vastaa kuten kansanedustajien kysymyksiin. Ehdotus madaltaa kansalaisten suoran osallistumisen kynnystä poliittiseen vaikuttamiseen. Ehdotus vaatii vielä tarkempaa valmistelua, jotta hallitukselle esitettävästä kysymysinstituutiosta saadaan toimiva malli.

Vasemmistoliiton mielestä vasta-aloitteiden tekemistä ei pidä rajoittaa. Eduskunnalla on nykyisen lain mukaan mahdollisuus vapaasti harkita suhtatumistaan kaikkiin kansalaisaloitteisiin. Vasemmistoliiton mielestä kansalaisaloitteen laatimiselle ei tule asettaa rajoitteita. Valiokuntien tulee aina kirjoittaa kansalaisaloitteen pohjalta mietintö. Vasemmistoliiton mielestä selvästi perus- ja ihmisoikeuksien vastaiset aloitteet tulisi jättää valiokunnissa käsittelemättä, vaikka ne muodollisesti saatettaisiinkin eduskunnassa vireille.

Vasemmistoliiton mielestä nykyinen kansalaisaloitteiden kannatusilmoitusten määrä ja keräysaika on riittävä. Arviomuistion yhteenvedossa todetaan, että kansalaisaloite.fi-palvelun käyttäjille ja otakantaa.fi-palvelun kyselyihin vastanneiden pitävän yleisesti lain edellyttämää 50 000 kannatusilmoituksen minimimäärää ja kuuden kuukauden enimmäisaikaa kannatusilmoitusten keräysajalle sopivina vaatimuksina kansalaisaloitteen tekemiseksi. Huomionarvoista on myös, että tätä mieltä olevien vastaajien osuus on edelleen kasvanut vuosien varrella.

Vasemmistoliitto ehdottaa kansalaisaloitteen raukeamisen osalta muutoksia Suomen perustuslain 49 §:ään ja eduskunnan työjärjestyksen 54 §:ään siltä osin, että kansalaisaloitteet eivät raukeaisi vaalikauden lopussa. Ehdotuksen keskeinen perustelu on kansalaisten vaikuttamismahdollisuuksien turvaaminen kansalaisaloitteella koko vaalikauden aikana ilman, että aloitteen käsittelyn viivästyminen eduskunnassa johtaisi vaalikauden lopussa aloitteen raukeamiseen. Muutos varmistaisi lausunnon antajan mukaan sen, että kansalaisaloitteen taakse sitoutuneet allekirjoittajat saisivat varmuudella kansalaisaloitteen eduskunnan käsittelyyn, jolloin aloitteen käsittelyn viivästyminen vaalikauden lopulla ei estäisi aloitteen arvolle tarkoitettua käsittelyä eduskunnassa. Kansalaisaloitteen käsittelyn jatkuvuuden turvaaminen yli vaalikauden on perusteltua myös siksi, että sen esittämisen aihe ja tekijät ovat olemassa riippumatta eduskunnan ja hallituksen vaihtumisesta vaaleissa. Kansalaisaloitteiden käsittelyn jatkuminen yli vaalikauden mahdollistaa myös aloitteiden esittämisen ja käsittelyn siten, että — toisin kuin nyt — kansalaisaloitteita voidaan tehdä tasaisemmin koko vaalikauden aikana ja puhemiesneuvosto voi suunnitella niiden käsittelyä nykyistä järkevämmiin myös yli vaalien. Samalla kansalaisaloitteiden käsittely kuormittaisi eduskuntaa tasaisemmin.

Vihreän liiton mukaan kansalaisaloite on antanut uuden mahdollisuuden suoraan demokratiaan ja lisää kansalaisten vaikutusmahdollisuuksia politiikan asialistaan. Kansalaisaloitteen edelleen kehittäminen ja arviointimuistion esitykset ovat varsin kannatettavia.

Muistiossa tunnistetaan vasta-aloitteiden ongelmallisuus ja samalla se, että niihin puuttuminen lainsäädännöllisesti voi olla vaikeaa. Muistiossa todetaan, että tietyissä tapauksissa voisi olla perusteltua, että eduskunta käyttäisi harkintaa siinä missä laajuudessa aloitteet otetaan käsittelyyn. Tätä rajanvetoa voisi koettaa Vihreän liiton mukaan jatkokäsittelyssä vielä selventää.

Esitys siitä, että aloitteen takana olevat järjestöt, eturyhmät ja yrityksen tuodaan näkyväksi, on lausunnon antajan mukaan erittäin kannatettava avoimuuden näkökulmasta. Samalla on hyvä, että esityksessä huomioidaan tarve suojata yksittäisiä kansalaisia häirinnältä yhteystiedot salaamalla. Muistiossa on tunnistettu myös ongelmat liittyen aloitteiden eduskuntakäsittelyn avoimuuden lisäämiseen ja aloitteiden tekijöiden aseman vahvistamiseksi. Näiden haasteiden ratkomiseen voisi vielä jatkokäsittelyssä kiinnittää erityistä huomiota. Eräs asia, jota ei ole painotettu arviomuistiossa, mutta jota olisi syytä jatkossa pohtia, on tarkempi rajanveto sen suhteen, mistä kansalaisaloitteen voi ylipäänsä tehdä: esimerkiksi miten suhtautua aloitteisiin asioissa, jotka eivät varsinaisesti kuulu eduskunnan vaan esimerkiksi kunnan tai tulevaisuudessa mahdollisesti maakunnan toimivaltaan.

Arviomuistiossa todetaan, että on esitetty toiveita uusien kansalaisten osallistumismahdollisuuksia lisäävien instrumenttien kehittämistä kansalaisaloitteen rinnalle. Nämä jäävät kuitenkin vain maininnan asteelle. Arviointimuistiossa on nostettu esimerkiksi mahdollisuus kansalaisaloitetta pienemmällä allekirjoitusmäärällä tehdä kirjallinen kysymys hallitukselle, johon ministeri vastaa kuten kansanedustajien kysymyksiin. Tämä idea, esimerkiksi 10 000 - 20 000 ihmisen allekirjoitusmäärälle, olisi selvittämisen arvoinen esitys.

Väestörekisterikeskus (VRK) katsoo lausunnossaan, että sen ehdotukset ja näkemykset kansalaisaloitelain uudistamiseksi on otettu hyvin muistiossa huomioon ja eikä Väestörekisterikeskuksella ole muistiosta erillistä lausuttavaa. VRK haluaa kuitenkin nostaa esille, että EU-komissio on tehnyt esityksen EU-kansalaisaloitetta koskevan asetuksen uudistamisesta. Esityksessä ehdotetaan, että 16-vuotiailla olisi oikeus kannattaa EU-aloitteita. Mikäli asetusta etenee ehdotetussa muodossa, syntyy tilanne jossa henkilöllä voi olla oikeus kannattaa EU-aloitetta, mutta ei kotimaista kansalaisaloitetta, jossa ikäraja on asetettu 18-vuoteen. VRK ehdottaakin komission tekemän muutosehdotuksen tarkkaa seuranta ja mikäli EU-kansalaisaloitteiden tuenilmaisun tekemisen alaikäraja putoaa 16-vuoteen, on erikseen harkittava sen mahdollista vaikutusta kansalliseen kansalaisaloitelainsäädäntöön.